

Fact sheet:

O mea e mana'omia ona e iloaina e uiga i le COVID-19

17/09/2020

O le a le COVID-19

O coronaviruses e mai le aiga lautele o vairuses e mafua ai le inifeti o le manava. E mafai ona afua mai i le fulu masani aga'i atu i tulaga o ma'i sili ona matuia.

O le COVID-19 o le ma'i e mafua mai le itu'aiga fou o coronavirus. Na muamua lipotia mai i le masina o Tesema 2019 i le 'a'ai o Wuhan i Saina.

Fa'ailoga va'aia o le COVID-19

O fa'ailoga va'aia o le COVID-19 e amata mai le tulaga ma'i itiiti aga'i atu i le tulaga matuia o le niumonia.

O isi tagata o le a vave ma faigofie ona malolosi, ae o isi e ono vave ona mama'i ai.

O fa'ailoga va'aia o le COVID-19 e aofia ai:

- fiva
- a'afia le manava
- tale
- tiga fa'a'i
- pu'upu'u le manava

O isi fa'ailoga e mafai ona aofia ai le tafe o le isu, tiga le ulu, tiga maso po'o so'oga o ponaivi, fa'afaufau, manava tata, pua'i, le manogi se mea, fesua'i le tofo, le fia'ai ma vaivai le tino.

Fa'apefea ona pipisi

O le COVID-19 e pipisi mai le isi tagata i le isi tagata e ala i le:

- vavalalata ma le tagata ua a'afia (aofia ai le 48 itula ae le'i a'afia i fa'ailoga)
- fetaia'i ma sua e to'ulu mai le tagata ua a'afia pe a tale pe mafatua

- tago i mea po'o fola (pei o 'au o faitoto'a po'o laulau) o lo'o i ai ia sua mai le tagata ua a'afia, ona tago lea i lou gutu po'o ou mata

Talu ai o le COVID-19 o se ma'i fou, e leai se tulaga e ono tete'e atu ai i le siama ua i ai i o tatou vai'a'ai. O lona uiga la, e mafai ona vave pipisi faalau'itele.

Fa'apefea ona ou maua le su'ega mo le COVID-19?

So'o se tasi o i ai fa'aailoga va'aia o le COVID-19 e tatau ona alu atu e fai le su'ega. E taua tele lou faia o le su'ega tusa lava pe na o ni nai foliga va'aia.

Afai ua e popole atonu ua ono e maua i le COVID-19 e mafai ona e:

- siaki ou a'afiaga e fa'aaoga ai le healthdirect symptom checker pe vala'au le National Coronavirus Helpline mo fautuaga i le 1800 020 080. Afai e te le tautala Iglisi, e mafai ona e fa'aaogaina le 'au'aunaga Fa'aliliu'upu ma le Fa'amatala'upu i le vala'au atu i le 131 450.
- alu i le COVID-19 respiratory clinic fai fua (ofisa fai su'ega)
- fa'afeso'ota'i lau foma'i i le telefoni ona o latou fa'atulagaina lea o sau su'ega, atonu e te ono totogia se tupe

O le COVID-19 ofisa mo a'afiaga o le manava o nofoaga faafoma'i fa'apitoa i so'o se vaipanoa o le atunu'u, e faapitoa i le su'eina o tagata e maua i fa'aailoga va'aia o le inifeti o le ala manava.

Saili le [COVID-19 respiratory clinic latalata ia te oe](#).

Faatalia o fa'aiuga o su'ega

E ono fa'aaluina ni nai aso mo fa'aiuga o su'ega e toe foi mai ai. A'o e fa'atali mo fa'aiuga o lau su'ega e tatau ona e mulimulita'i i fa'atonuga mai le ofisa o le soifua maloloina mo tagata lautele ma foma'i polofesa na su'eina oe.

Afai na faia lau su'ega ona ua e maua i ni fa'aailoga va'aia e tatau ona e alu sa'o i le fale ma nofo lelei ai. E tatau ona e faia lea mea se'i vagana lava a le ua maua mai fa'aiuga o lau su'ega e te le o maua i le ma'i pe ua leai foi ni fa'aailoga va'aia – po'o fea lava le tulaga e umi.

Atonu ua e fa'anofesea talu ai ua e toe fo'i mai mai sau faigamalaga pe na e feso'ota'i vavalalata foi ma se tasi ua maua i le COVID-19. Afai na su'eina oe mo so'o se mafua'aga a'o e fa'anofesea e tatau ona fa'aaauu pea lou nofo fa'anofesea se'i o'o i le fa'aiuga o le taimi o le fa'anofesea (14 aso). E tatau ona e faia lea mea tusa lava pe leai ni fa'aailoga ma o fa'aiuga o lau su'ega e te le o maua i le siama.

Afai o lau su'ega ua fa'aalia ua ia te oe le siama e tatau ona e fa'anofesea mai isi tagata i lou aiga, falema'i po'o isi nofoaga e fa'atonuina e lau foma'i ma auofisa o le soifua maloloina.

Fa'apefea ona togafitia le COVID-19?

I le taimi nei e leai se togafiti fa'apitoa po'o se tui ua fa'amaonia e togafitia pe puipuia ai mai le COVID-19. E i ai ni nai togafitiga e mafai ona fesoasoani i tagata e toe malolosi mai a'afiaga matuia o le COVID-19. O lo'o faia su'esu'ega i Ausetalia ma atunu'u o le lalolagi e fausia se tui talafeagai ma togafitiga.

O ai e sili ona lamatia mai le COVID-19?

I Ausetalia, o tagata e sili ona lamatia ona maua le siama o:

- tagata faimalaga na talu ai nei ona malaga i fafo
- tagata na feso'ota'i ma se tasi ua maua i le COVID-19
- tagata e nofo va'ava'aia ma fale taofia
- tagata e nonofo fa'atasi i nofoaga faitele

Tagata o lo'o, pe ono fa'apea lava, e ono maualuga se tulaga lamatia i ma'i ogaoga pe a latou maua le siama o:

- tagata 70 tausaga ma matutua atu
- tagata ua faigata e o latou tino ona tali atu i siama ona o ni tulaga ogaoga e pei o nisi ma'i o maua ai po'o ni togafitiga foi o faia
- tagata e tuga tulaga o ma'i o le tino o maua ai e pei o:
  - ma'i fatu
  - ma'i o le mama
  - ma'i o fatuga'o
  - ma'i suka
  - matua maualuga le lapo'a
  - ma'i o le ate

E le na o le pau lea o le lisi o tulaga fa'afoma'i tuga e ono fa'ateleina lamatiaga. Afai o e maua i se tulaga a'afia ai lou soifua malolona e fautuaina oe ina ia e talanoa atu ou lava lamatiaga ma le mea e mafai ona e faia e puipuia ai oe ma lau foma'i o lo'o togafitia oe.

E o'o mai i lenei taimi o lo'o i ai se tulaga maualalo faamauina o le COVID-19 i tamaiti, fa'atatau i le faitau a'ofa'i o tagata lautele.

E itiiti fa'amaoniga i lenei taimi e faatatau i le a'afia o fafine ma'itaga.

Fa'apefea ona puipuia oe ma isi mai le COVID-19

E tofu tagata uma ma vaega e fai i le taofia o le fa'asalalauina o le COVID-19. E taua le faia o mea nei e fa'atelegese ai le sosolo o le COVID-19 ma puipuia i latou e sili ona lamatia.

- nofo i le sili atu ma le 1.5 mita le mamao mai isi
- 'alo'ese mai faafeiloa'iga fa'aletino e pei o le lululima, fusi ma sogi
- nofo i le fale pe a fai ua e ma'alili pe ua e va'aia faailoga o le fulu ma fai le su'ega tusa lava pe itiiti fa'ailoga va'aia
- ufiufi lou tale ma mafatua i lou tulilima po'o se tisiu
- tu'u vave pepa tisiu i le apa lapisi ma fufulu ou lima
- fufulu so'o ou lima i le fasimoli ma vai, e aofia ai ma le taimi a'o le'i 'ai ma mae'a le 'ai ma
ina ua mae'a ona alu i le faleuila
- fa'aaoga vaila'au fufulu lima
- 'alo'ese mai le pa'i atu i ou mata, isu ma le gutu
- fufulu ma fa'amama i vaila'au fola fa'aaogaina e pei o luga o fata uumi, kesi ma 'au o faitoto'a
- faamama ma fufulu so'o i vaila'au mea e fa'aaogaina e pei o telefoni fe'avea'i, ki, atotupe ma pasi mo galuega
- fa'aopopoina le aofa'i o le ea fou o loo avanoa e ala i le tatalaina o fa'amalama po'o le fetu'una'i o le 'ea malulu.
- Si'i i lalo le COVIDSafe app

Mulimuli i fautuaga i fa'apotopotoga i nofoaga faitele mai lau [setete po'o le teritori pulega](#) i taimi uma.

E taua lou faaauau pea ona tausisi i taimi masani e te va'ai ai lau foma'i – ae maise lava pe a fai o e i ai i taimi fa'aletonu ma o i ai nei tulaga e mana'omia i tausiga fa'afoma'i.

Isi fa'amatalaga ma feso'ota'iga

[Australian Government Department of Health website](#)

[English COVID-19 resources](#)

[Translated COVID-19 resources](#)

[Australian Government website](#)

[Healthdirect symptom checker](#)

Saili le [COVID-19 ofisa fai su'ega latalata ia te oe](#) (healthdirect)

[Head to Health website](#) mo lagolago tau soifua maloloina o le mafaufau ma le soifua laulelei

National Coronavirus Helpline: 1800 020 080. O lenei laina o faamatalaga e faatautaia 24 itula i le aso, 7 aso o le vaiaso.

'Au'aunaga Fa'aliliu'upu ma Fa'amatala'upu: 131 450. Mo fa'aliliu'upu ma fa'amatala'upu pe a fai e te le tautala Igilisi.